

Ефективність зайнятості як чинник людського розвитку

Л. П. Сікерко,
аспірантка,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

З переходом України до ринкової економіки зростає актуальність вивчення економічного механізму формування народного господарства, зокрема механізму формування ефективної зайнятості. Ефективна зайнятість є одним із важливих чинників, що впливають на забезпечення людського розвитку. На рівні народного господарства під ефективною зайнятістю розуміють:

- 1) повну зайнятість з урахуванням природного безробіття;
- 2) зайнятість на індивідуальному та внутрішньоорганізаційному рівнях.

Механізм формування відносин ефективної зайнятості має об'єктивний характер, оскільки зумовлюється дією економічних законів, що характеризують відтворення виробничих відносин, а також впливом суспільних потреб.

Ефективна зайнятість та людський розвиток є об'єктами активних наукових досліджень. Вивченню ролі окремих чинників регулювання зайнятості значну увагу приділяли такі економісти світового рівня, як Г. Бекер, Дж. Кейнс, Р. Лукас, К. Маркс, А. Маршалл, А. Філіпс, М. Фрідмен та ін. Вагомий внесок у дослідження проблем зайнятості та людського розвитку зробили вітчизняні вчені Л. Безтелесна, О. Власюк, В. Геєць, О. Грیشнова, Т. Заяць, Е. Лібанова, В. Петюх та ін.

Метою роботи є дослідження суті ефективної зайнятості, вивчення впливу зайнятості на людський розвиток та визначення рівня ефективної зайнятості, яка б сприяла людському розвитку.

Закон України "Про зайнятість населення" визначає правові, економічні й організаційні основи зайнятості населення України та його захисту від безробіття, а також соціальні гарантії з боку держави в реалізації громадянами права на працю в умовах ринкової економіки і рівноправності різних форм власності. Цей закон трактує зайнятість як "діяльність громадян, пов'язану із задоволенням особистих і суспільних потреб, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій чи іншій формі" [4]. Тобто ця діяльність повинна відбуватися у здорових і безпечних умовах праці, здійснюватися на підставі трудового договору та приносити трудовий дохід у грошовій або іншій формі.

Перш ніж перейти до розгляду поняття "ефективна зайнятість" слід проаналізувати категорію зайнятості з економічних та соціальних позицій.

З позицій економічного життя суспільства, зайнятість – це діяльність населення, що пов'язана зі створенням суспільного продукту та національного доходу. Ця зайнятість визначає економічний потенціал життя суспільства, рівень і якість життя населення в цілому, а також добробут окремих грома-

дян, тобто трудова зайнятість населення є підґрунтям економічного життя суспільства.

Соціальна сутність зайнятості відображає потребу людини в самовираженні, у задоволенні матеріальних і духовних потреб через дохід, який особа отримує за свою працю.

Соціально-економічним показником, що відображає ефективність управління економікою в цілому є рівень зайнятості населення. Саме тому якщо економічна система ефективно функціонує, то рівень зайнятості населення зростає, а якщо неефективно – то наслідком цього є зростання рівня безробіття [1, с. 155]. Безробіття, як правило, пов'язане з економічною нестабільністю у країні та спадом виробництва. Цей процес викликає особливу занепокоєність, коли безробіття набуває масового і застійного характеру.

У Конвенції № 44 Міжнародної організації праці (далі – МОП) "Про допомогу особам, котрі є безробітними з незалежних від них обставин" від 27.03.2007 р. зазначається: "У разі часткового безробіття відшкодування або допомога виплачується особам, зайнятість яких скорочено в межах, передбачених законодавством країни" [8].

На веб-сайті Державного комітету статистики повідомляється, що рівень зареєстрованого безробіття в Україні у січні – лютому 2008 року становив 2,4%, у березні – 2,3%, у квітні – 2,2%, у травні – 2,0%, у червні – 1,9%, у липні – вересні – 1,8%, у жовтні – 1,9%, у листопаді – 2,3% і на кінець грудня 2008 року склав майже 3% населення. Серед зареєстрованих на кінець 2008 року безробітних 465,2 тис. осіб – жінки, більшість безробітних – 418,3 тис. осіб – міські жителі [9].

Щодо поточного 2009 року, то на кінець січня рівень зареєстрованого безробіття в Україні становив 3,2% населення працездатного віку, у Державній службі зайнятості було зареєстровано 900,6 тис. осіб безробітних (у грудні 2008 р. – 844,9 тис. осіб). З них допомогу з безробіття одержували 670,9 тис. осіб (у грудні 2008 р. – 652,1 тис. осіб). Середній розмір такої допомоги склав 604,42 грн. на місяць (у грудні 2008 р. – 571,07 тис. осіб). Серед зареєстрованих на кінець січня 2009 року безробітних 485,2 тис. осіб – жінки, більшість безробітних – 463,9 тис. осіб – міські жителі.

Слід відмітити, що потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць і вакантних посад у грудні 2008 року становила 91,1 тис. осіб (місяцем раніше – 136,8 тис. осіб). Навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) складало 9,6 осіб (місяцем раніше – 5,1 осіб / місце (перед цим вісім місяців поспіль цей показник дорівнював 3 осіб / місце, а в січні – лютому – 4 осіб / місце). Потреба підприємств у пра-

цівниках на заміщення робочих місць і вакантних посад у січні становила 86,5 тис. осіб (місяцем раніше – 91,1 тис. осіб). При цьому, за даними Держкомстату, кількість незайнятих громадян, які перебували на обліку в Державній службі зайнятості, становила 930 тис. осіб (місяцем раніше – 876,2 тис. осіб). Отже, навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) склало 10,8 осіб (місяцем раніше – 9,6 осіб / місце) [8].

У теперішній час від безробіття найбільше страждають села, регіони з нерозвинутою інфраструктурою та незначним потенціалом для швидкого відновлення. За даними Міністерства праці і соціальної політики, в Україні щодня втрачають роботу близько трьох тисяч людей. Серед регіонів України лідером за абсолютною кількістю безробітних у 2009 році є Донецька – 223,6 тис. осіб, Дніпропетровська – 136,6 тис. осіб та Вінницька області – 88,3 тис. осіб; найменша кількість безробітних – в Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях [4].

У Державній службі зайнятості України прогнозують, що рівень безробіття у 2009 році складе 9% від кількості працездатного населення. На думку директора Державного центру зайнятості В. Галицького, рівень безробіття, що визначається за методологією Міжнародної організації праці, в 2009 р. складе близько 9%, а послугами служби зайнятості скористаються близько 3 млн. осіб. Крім того, він повідомив (з посиланням на дані оперативного моніторингу Держслужби зайнятості), що станом на 16 лютого 2009 року на обліку в центрі зайнятості перебувало 931,9 тис. осіб. Водночас актуальних вакансій у центрі налічується лише 83,2 тис. Мінімальний розмір соціальної допомоги з безробіття для застрахованих осіб становить 500 грн., для незастрахованих – 360 грн. У січні поточного року Державний центр зайнятості працевлаштував 39,3 тис. осіб, 40,3 тис. осіб проходили професійне навчання на безпосереднє замовлення роботодавців, і 10,1 тис. осіб брали участь в оплачуваних громадських роботах. Наразі на ринку праці наявні різні вакансії у багатьох сферах діяльності, але найбільш активний пошук працівників ведуть державні та комунальні підприємства, що частіше виставляють робітничі вакансії слюсарів, електромонтерів, малярів, монтажників, електрогазозварників та ін. Також користуються попитом професії сфери обслуговування, зокрема такі, як продавці та офіціанти. Затребуваними залишаються водії, охоронці, фахівці інженерно-технічної сфери, менеджери з реклами тощо [6]. Тому вважаємо, що наразі в найкоротші терміни необхідно провести спільний діалог представників профспілок і працедавців для того, щоб уникнути масових звільнень, забезпечити дотримання прав трудящих, не допустити зупинки підприємств.

Підсумки цього діалогу мають стати засадами проведення активної політики зайнятості, яку можна визначити як комплекс заходів, спрямованих на

розширення попиту на продуктивну працю з безпечними і здоровими умовами та оплатою відповідно до законодавства, скорочення безробіття, запобігання масовому безробіттю тощо [6]. Активну політику зайнятості населення ми розглядаємо як головний інструмент вирішення економічних і соціальних проблем українського суспільства, а також розширення можливостей людського розвитку. Однак її реалізація в частині створення нових робочих місць, організації інститутів і систем підготовки та перепідготовки як безробітних, так і всього працездатного населення вимагає значних капітальних вкладень. Одним з основних джерел фінансування вважаємо використання вільних фінансових засобів акціонерів і підприємців. Активна політика зайнятості також містить такий елемент, як організація громадських робіт, що передбачає створення додаткових робочих місць. Цей захід дає змогу раціональніше використовувати робочу силу, забезпечувати тимчасову зайнятість безробітного населення як на регіональному рівні, так і під час реалізації проектів загальнодержавного характеру. Зарубіжний досвід свідчить, що за допомогою громадських робіт деякі розвинені країни, такі як США, Німеччина, переборили 30 – 40% рівень безробіття. Але, на відміну від України, значна частка цих робіт мала загальнодержавний характер (побудова магістралей, трубопроводного транспорту, мостів та ін.), що давало змогу залучити до них не тільки некваліфіковану робочу силу, а й висококваліфікованих робітників і спеціалістів, які не мали на той час роботи. Громадські роботи необхідно розглядати як вимушений, але необхідний засіб боротьби з безробіттям.

Отже, активна політика зайнятості базується на ефективній зайнятості. Під ефективною зайнятістю населення будемо розуміти корисну трудову діяльність громадян, спрямовану на підвищення продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва і скорочення витрат робочого часу [12]. Велику роль у реалізації концепції ефективної зайнятості повинні відіграти Державна служба зайнятості та заснований державою Фонд сприяння зайнятості населення (відрахування на який складають 1% від фонду заробітної плати підприємств, організацій, установ незалежно від форми власності).

Ефективна зайнятість відображає стан кількісної та якісної збалансованості між потребою населення в роботі й робочими місцями, за якої створюються сприятливі умови для соціально-економічного прогресу і дотримуються інтереси як окремих працівників та роботодавців, так і суспільства у цілому.

З урахуванням великого значення ефективної зайнятості для забезпечення суспільного прогресу Міжнародна організація праці ще задовго до організаційного оформлення концепції людського розвитку сформулювала принципи державної політики, економічної та суспільної стратегії у сфері зайнятості, що сприяють людському розвитку. Конвенція

МОП 1964 р. № 122 “Про політику в галузі зайнятості” декларує, що з метою стимулювання економічного зростання та розвитку, підвищення рівня життя, задоволення потреб у робочій силі й ліквідації безробіття та неповної зайнятості необхідно прагнути до повної, продуктивної й вільно обраної зайнятості [11].

При цьому слід відмітити, що розвиток людини багато в чому залежить від зайнятості населення. Людський розвиток має велике значення для збереження прибутків, подолання бідності, підвищення ролі населення в суспільстві, розширення можливостей вибору способу життя, можливостей прийняття рішень щодо своєї долі та одночасно відповідальності за прийняте нею рішення. Суть терміна “зайнятість” ми розуміємо як діяльність працездатної частини населення, яка пов’язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі.

Слід зазначити, що концепція людського розвитку розглядає розвиток кожної окремої людини як основну мету та критерій суспільного прогресу. Людський розвиток розглядається як процес розширення людського вибору і як досягнутий рівень добробуту людей. Коли ми говоримо про розширення вибору, то маємо на увазі, що фактично цей вибір стосується безкінечно великого кола проблем, що впливають на життя людей, це коло територіально і економічно змінюється [10, с. 209]. Водночас на будь-якому етапі розвитку людства залишаються три ключові блоки проблем, три групи базових потреб людства, які певною мірою стосуються зайнятості населення:

- а) прожити довге і здорове життя;
- б) набувати, розширювати й оновлювати знання;
- в) мати доступ до засобів існування, що забезпечують гідний рівень життя.

Звичайно, трактування людського розвитку на цьому не закінчується: це також широкі можливості вибору в усіх сферах життя, політична, економічна та соціальна свобода, можливості займатися творчою та виробничою діяльністю, відчувати повагу до себе і мати гарантію забезпечення прав людини. Однак якщо не реалізовано три зазначені основні положення щодо здорового життя, освіти та гідного рівня доходів, то більшість інших цілей залишаються недосяжними. При цьому слід підкреслити, що матеріальний добробут розглядається лиш як одна з базових можливостей вибору, але він не є найвищою метою.

Сформульована концепція та аналіз сучасного рівня людського розвитку дозволяють визначити його чотири пріоритетних напрями для України:

- 1) підвищення ролі кожної окремої людини в суспільстві, розширення її можливостей власноручно вирішувати свою долю, тобто приймати рішення і відповідати за них;
- 2) забезпечення соціальної справедливості щодо кожної людини – в розподілі доходів

та в оплаті праці залежно від її якості, інтенсивності та кількості, в доступі до освіти, послуг охорони здоров’я, роботи, соціальних благ;

- 3) досягнення ефективної зайнятості, яка б (на відміну від сучасного стану) забезпечувала не тільки соціальний статус, а й добробут працюючих, стимулювала легальну ефективну діяльність, а не орієнтацію на тіньовий ринок праці;
- 4) досягнення екологічної безпеки, оскільки рівень забруднення навколишнього середовища в Україні є дуже високим і в багатьох регіонах життя стало просто небезпечним.

Причини ключового значення вирішення проблем зайнятості в контексті концепції людського розвитку можна узагальнити так:

- трудова діяльність людини дозволяє їй самостійно забезпечити необхідні для гідного існування доходи, що можуть бути спрямовані на індивідуальний людський розвиток, на інвестиції в освіту, зміцнення здоров’я, на підвищення якості життя;
- трудова і в цілому економічна діяльність дозволяє кожному реалізувати накопичений людський капітал, створює стимули для одержання освіти та інвестування у людський капітал майбутніх поколінь;
- ринок праці, що нормально й ефективно функціонує, надаючи більшості працездатних роботу і дохід, дозволяє державі, чий бюджетні можливості завжди обмежені, зосередитися на підтримці та захисті окремих соціально вразливих і непрацездатних категорій громадян, а отже, забезпечити рівність можливостей для людського розвитку всіх громадян;
- високий рівень зайнятості в умовах ефективного виробництва забезпечує не лише стабільність індивідуальних доходів, а й зростання податкових надходжень до державного бюджету і сукупних доходів суспільства, створюючи можливості для виробництва більшої кількості суспільних благ, що сприяють людському розвитку;
- трудова діяльність багато в чому визначає процес соціалізації особистості, формує ціннісні установки й орієнтації, перешкоджає формуванню та поширенню криміногенної поведінки;
- високий рівень економічної активності у працездатному віці приводить до того, що виробниче середовище стає навколишнім середовищем багатьох людей протягом тривалого часу, тому умови праці в найширшому розумінні визначають якість трудового життя і, відповідно, умови та стандарти життя людей [2, с. 200–201].

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що формування націо-

нального ринку праці неможливе без ефективної державної політики зайнятості. Ця політика в ринкових умовах повинна спрямовуватися на забезпечення підвищення мобільності працівників, регулювання сегменту прихованого безробіття, легалізацію неформальної і нелегальної зайнятості, а також стимулювання трудової активності населення та попиту на працю.

Взаємозв'язок зайнятості та людського розвитку є багатоплановим і неоднозначним. Але забезпечен-

ня повної продуктивної зайнятості, безперечно, є потужним і однозначно позитивним чинником як економічного зростання країни, так і розширення можливостей людського розвитку. Саме тому активну політику зайнятості ми розглядаємо як один з головних інструментів вирішення економічних і соціальних проблем сучасного українського суспільства та розширення можливостей людського розвитку.

Список використаних джерел

1. Безтелесна Л. І. Ринкові механізми управління людським розвитком : [моногр.] / Безтелесна Л. І. — Рівне : Ред.-вид. центр НУВГП, 2006. — 155с.
2. Грішнова О. А. Людський розвиток : [навч. посіб.] / Грішнова О. А. — К. : КНЕУ, 2006. — 308 с.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
4. Безробіття в Україні виросло до 9,5% [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ukrainci.com/?p=27739> — Назва з титул. екрана.
5. Закон України “Про зайнятість населення” від 01.03.1991 р. № 804-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=803-12> — Назва з титул. екрана.
6. Кочума І. Ю. Продуктивна зайнятість у контексті забезпечення людського розвитку і економічного зростання / І. Ю. Кочума // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 6. — С. 19–23.
7. Найвищий рівень безробіття в Україні – на Черкащині [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pro-vincia.com.ua/news-h-3342.html> — Назва з титул. екрана.
8. Конвенція про допомогу особам, котрі є безробітними з незалежних від них обставин № 44 станом на 27.03.2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/tpart22/isx22215.htm> — Назва з титул. екрана.
9. Показник безробіття в Україні у січні виріс до рекорду за останні роки – 3,2% [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2009/02/23/152689> — Назва з титул. екрана.
10. Сікерко Л. П. Сутність процесу людського розвитку / Сікерко Л. П. // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. — 2008. — Вип. 6. — С. 206–211.
11. Конвенція про політику в галузі зайнятості № 122 в редакції від 26.03.1984 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_062 — Назва з титул. екрана.
12. Краснов Ю. М. Економічна стратегія ефективної зайнятості / Краснов Ю. М. — К. : Знання України, 2001. — 253 с.